

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ב, תשי"א

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

דרכים במחקר הלשון

(ד) הבלשנות המשווה

המלה האנגלית school, ברומית schola, שיסודה ביוונית σχολή, בלשון התלמוד אסכולה, — אינה אלא תולדת שְׁלָלִי העברי. — המלה העברית, פְּרוֹת' גרמה להתהוות המלה האנגלית fruit, אך בשינוי ניקוד: פֿ"א רפה ושוויה ווי"ו שרוקה — פֿ"ו ות". כשנתפרסמו הדברים הללו — אכן, לדאבון לבנו נתפרסמו בדפוס — לא עוררו, כמובן, בלב המבין קצת בהלכות לשון אלא רגשי שעשוע וצחוק.

המקצוע הבלשני, שתפקידו לייצב את ההשוואה שבין יסודות לשונות זרות ולמנוע אבסורדים כדוגמת ההשוואות הנזכרות, הוא הבלשנות המשווה. הבלשנות המשווה מניחה כיסוד להשוואתה את המושג של משפחות הלשונות, מושג, שנוצר מתוך הכרה, כי יסודות מכריעים בכמה וכמה לשונות משותפים הם, היסודות הללו הם שניים בעיקרם: אם אותו המושג האחד מובע בתרכיבים הגאיים זהים או דומים בלשונות אחרות, כגון: בית בעברית, בית (בֵּית) בערבית, בֵּיתָא בארמית, באוגריתית — היא לשון התעודות של ראס-שמרה שבסוריה —, במואבית ובצידונית: בת (וּאִין מבטא התנועות בשלוש הלשונות הללו ידוע בוודאית), בֵּית בחבשית, בֵּית באכדית; או: המושג „אותי" בהודית עתיקה. היא סאנסקריט: mā, ביוונית וברומית me, בצרפתית me.

באנגלית (me) ובגרמנית דרומית [mī], ואם ידועות תופעות של דמיון מסיג זה בכמות מספקת, הרי נוכל לומר, שהלשונות, שנזכרו בכל קבוצה, הן "כנות" משפחה אחת, תיקרא-נא האחת – השמית, השנייה – ההודו-ארופית.

ובהיודע לשון בלתי מוכרה – כפי שקרה הדבר, למשל, בשנת 1928, כשנמצאו תעודות ראס-שמרה, במקומה של אוגרית העתיקה – אפשר לעתים קרובות לקבוע, על איוז ממשפחות הלשונות הידועות מתייחסת הלשון שנתגלתה: על פי המלים "אב", "אבד", "אבן", שנבחרו באקראי לפי הופעתן בראשית המילון, והנמצאות בלשון אוגרית, לא יקשה אף במבט ראשון לזהות לשון זו כלשון שמית. אולם עם זאת יש להודות, כי עצם ההנחה, שלשון זו שמית היא, עזרה למלומדים בפענוח הכתב הלא-יודע; הנחה זו נתאשרה אישור מזהיר בהשתלב פענוח בפירוש. אולם במקרים אחרים, כגון בלשון האטרוסקית, אין הדבר עולה יפה, ואין מוצא ממעגל הקסמים של הבנה וייחוס.

מלבד השוואת אוצר המלים מסתמכת השוואת הלשונות גם על השוואת היסודות הפורמאליים, הדקדוקיים, בלשונות הבודדות. נטיית הגופים בזמני הכּוּעַל ניכרת גם בראשית המלים וגם בכּוּפּן בלשונות המשפחה השמית, כגון: אָכְתָב, תִּקְתְּבִי – בעברית, תִּקְתְּבוּ (= תכתבו) בערבית וכדומה. ואילו במשפחה אחרת, ההודו-ארופית, באים סימני הנטייה בסוף הפועל בלבד; יש לומר, כי קנה-מידה זה של הדמיון במבנה הפורמלי של הלשונות חשוב יותר לאין ערוך בקביעת

המשפחות ובהעמדת לשונות במסגרתן, מאשר קנה-המידה של אוצר המלים.

שטח העבודה השני של הבלשנות המשווה הוא בהכרת כלליות ביחס היסודות המשווים של הלשונות. אנו מכירים למשל, בהשוותנו את הלשונות העברית, הארמית והערבית, כי במלים „שלוש, תָּגַת, תֵּלַת (תֵּלֵאֵת)“ ; „שָׁבַע, שָׁבַע, שִׁבְעָה (סִפָּע)“, אם לשי״ן העברית מקבילה תי״ו ארמית — תתאים לה תֵּ (ת) בערבית ; אך אם שי״ן עברית מופיעה כשי״ן גם בארמית תתאים לה ס (ס) בערבית ; תופעה זו מתאשרת אף במקרים אחרים, כמו למשל, „שְׁמוֹנָה“ שהוא „תְּמָנִי“ בארמית, „עָן (תֵּמָאן) בערבית ; ולעומת זה „תִּשְׁעָה“, שלו מתאימים בארמית „תִּשְׁעָה“ ובערבית تِسْع (תִּסְעָה). אם כן, אפשר לראות בתופעה זו כלל, העוזר לעתים בהבנת מלים או בהתחקות על מוצאן. כך נבין את העובדה, הנראית כתמוהה, ש„אותו שורש“ בעברית ש־מ־נ, מורה על מספר 8 וגם על תכינת האדם הבריא והדשן, הַשְׁמֵן. אך אין זה בכלל „אותו שורש“ : במקרה הראשון מייצגת שי״ן בעברית את הצמד הארמי-ערבי ת-תֵּ (ת), תמני — תֵּמָאן, ובמקרה השני מקבילה שי״ן העברית לצמד ש-ס (ס), שְׁמִינָא — סְמִין(1). כך נוכל, למשל, לקבוע כי המלה היוונית-רומית ταῦρος, שפירושה עֹר, זהה בעיקרה לתרגומה העברי, אך הגיעה לידיעת היוונים והרומאים מתוך מגע עם צם, שביטא ת ולא ש : תור, כמו בארמית.

(1) בחרתי בדוגמה מוצלחת זו לפי עצת ידידי מ' מרן, וראה דוגמאות

נוספות בדברי טורסיני, בלשנות ובסלנות, פרק ג', לשוננו לעם י"ו.

ומכאן לדרך השיטתית, המונעת השוואות חסרות יסוד. אין fruit האנגלי יכול להיות „פֶּרוֹת“, כי אין פֶּ"א וחולם עבריות מיוצגות בדרך של כלל על ידי f ו-u אנגליות. לעומת זאת תהיה נכונה השוואה בין שתי מלים, הרחוקות למדי בצלצולן, כגון father האנגלי ו-père הצרפתי, אם נביא בחשבון ש-ן אנגלית מקורה לרוב ב-p קדומה, כמו במלה fish, שהיא ברומית, pisces בצרפתית pêche (פֶּיֶשׁ); או for לעומת pro, pour; ואילו הצרפתית נוהגת לאבד עיצורים. לפיכך מתאים père — כמו père, frère, mère שבצרפתית למלים הרומיות frater mater — כמיבין ל-pater, תמונה, הקרובה ל-father האנגלי. מסתבר אפוא, שמלבד עקרון הכלליות שבייצוג ההגאים יש חשיבות מרובה באשרות העקיבה ההיסטורית מן המלה הקיימת לאַחֲרֵךְ עד למלת יסוד מסוימת. וברור מכאן, כי אין קיום לבלשנות המשווה ללא דקדוק היסטורי: שניהם משתלבים שילוב גמור והרמוני במבנהו של מדע הלשון.

אולם לעקיבה היסטורית זו נקבעו גבולות, שהעובר אותם צפוי לסכנה. יכולים אנו לדעת, כי יכודו של סיום -ות הוא קֶת בשמית, וכי יסידו של ferimus הרומי הוא *bheromes או דומה לזה, אבל כל מאמץ להגיע לידיעה, מדוע -ות מורגש כסימן הריבוי ומדוע *bheromes פירושו „אנו נושאים“, יעבירונו אל מעבר לגבול המדעיות וישקיענו בהרהורים פסודו-פילוסופיים. אחת כן הרציניות שבחברות המדע שבעולם, אסרה כבר לפני 90 שנה על חברה לעסוק בגֵּלֹוֹכֹוֹגִיָּה, ז"א בעיסוק, המשתדל להביא להסבר התהוותם של מבני הלשונות, התהוות היסודות הדקדוקיים, משמעותם הסמלית

של ההגאים הבודדים ועצם קיומן של הלשונות וריבויין.
כל השאלות הללו אינן מעסקו של מדע הלשון, ובהן אין
המדע הבלשני יכול לקדם אותנו מעבר לתפיסה של המקרא:
„הבה נרדה ונבלה שם ששתם, אשר לא ישמעו איש שפת
רעהו“.